

СВ. ФОТИЈЕ, ПАТРИЈАРХ ЦАРИГРАДСКИ¹ И ЊЕГОВО УЧЕЊЕ О ЛИЧНОМ СВОЈСТВУ СВЕТОГА ДУХА.

'ΑΠ. (Ερ. 71) »Το Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκπορεύεται ἐκ τῶνου τοῦ Πατρὸς, ὡς γε-
γῆς καὶ ἀρχῆς τῆς θεότητος διὰ τὸ ὁμο-
ιον ὁ αὐτὸς Σωτὴρ μας διδάσκει.

(Ἰωάν. 15 κς.)

'Ορθόδοξος ὁμολογία τῆς πίστεως τῆς
καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησιαστῆς
ἀνατολικῆς.

Свети је Фотије у историји византијске цркве и књижевности изванредна појава. У свом својству као црквени достојанственик, научењак и богослов — он је не само најзнаменитије имѣ деветог вјека, већ шта више он заузимље у повјести Византије мјесто, које, послѣ њега, није било суђено ни једном византијцу и које га је уврстило у великане историје свијета. Тај значај он има да захвали у првој линији своме раду као патријарх цариградски... Послѣ безутјешне пустоши, која је владала у духовном животу Византије од половице седмог вјека па до краја иконоборачке буре, диже се одједном из пуне равнине висока горска главица, једна од највеличанственијих фигура, коју познаје повјест грчке књижевности, а ло је патријарх Фотије! Таквим ријечима карактерише цариградског патријарха Фотија њемачки научењак, византијолог Dr. Karl Krumbacher². Заиста један од највећих богослова на Истоку после перијода васељенских сабора био је „der hochgelehrte Staatsmann“³, патријарх Фотије, који, по ријечима Krumbacher-а, има непролазну заслугу, што је грчки народ у црквеном одношају ослободио од Рима⁴.

Св. Фотије у својој знаменитој „Εὐκύκλιος ἐπιστολὴ“ од 867. г., за коју Krumbacher каже, да имаде „weltgeschichtliche Bedeutung“, између осталих мањих разлика у погледу обредâ и црквене дисциплине (поста у суботу, вршења тајне миро-

¹ Архиеп. Сергій, Полный Мѣсяцесловъ Востока. Владиміръ 1901. т. II. ч. II. Замѣтки стр. 61; Dr. J. Hergenröther, Photius, Patriarch von Constantinopel. II. Band. Regensburg 1867. s. 718—724; Архиеп. Филаретъ. Истор. Ученіе объ Отцахъ церкви. Изд. втор. Т. III. Спб. 1882. стр. 244 и даље.

² Geschichte der Byzantinischen Litteratur, II. Aufl. München 1897. s. 73, 74, 515.

³ ib. 972., ср. Hergenröther, Photius, III. B. Regensburg 1869. s. 3—7.

⁴ Krumbacher, I. c. p. 973.

помазања) указао је и на једну догматку разлику, на име на неправославно учење Римске Цркве — гесте западне цркве — о исхођењу светога Духа и од Сина¹. Мада Krumbacher и тврди, да та полемично-богословска литература не баца особито сјајне свјетлости на духовни ниво како грчких, тако и римских богослова, и „ако није богословље најсјајнија страница у вијенцу славе ученог Византијца“², ипак у тој посланици патр. Фотије енергично и са дубоким богословским познавањем и дијалектичном окретношћу одбацује то лажно и безумно „ὁ ἐκείνων λήρος“³ учење западне цркве о исхођењу св. Духа и од Сина. Називајући учење о исхођењу св. Духа и од Сина „ђаволском махинацијом“ (ὡ τῶν τοῦ πονηροῦ μηχανημάτων), и осуђујући нарушавање свећеног и светог симбола, утврђеног свијем васељенскијем саборима⁴, он доказује да се тим учењем уноси у Тројичност два узрока (δύο αίτια) и да се тиме цијепа на двоје монархично начело и рађа двобожтво (διθεΐαν)⁵. Затим патр. Фотије продужује — ако Дух исходи од Сина, као и од Оца, зашто се онда и Син не рађа од Духа, као од Оца? Ако се лично својство Духа састоји у исхођењу од Оца, својство Сина у рађању од Оца; пак ако Дух исходи и од Сина, онда се Дух одликује од Оца у више својстава (πλείοσιν ιδιότησιν), неголи Син⁶. Осим тога, кад исхођењем од Оца Дух добива своје суштаство (ὕπαρξις), то, пита се, шта Он добива још исхођењем и од Сина?⁷. Указујући на ту „βλασφημία“ у учењу о Пресветој Тројици, патр. Фотије држи, да кад не би било и других лажних учења, да би само тога учења т. ј. учења о исхођењу св. Духа и од Сина доста било, да се оно жигоше хиљадама анатема (μυρίοις ἀναθέμασιν)⁸.

Учење о Исхођењу св. Духа од Оца, Фотије подробно излаже у свом дјелу: „Λόγος περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύμα-

¹ Migne, ser. gr. t. 102. col. 721—741.

² Krumbacher, l. c. s. 74.

³ Migne, l. c. col. 728.

⁴ „τὸ ἱερὸν καὶ ἅγιον σύμβολον, ὃ πᾶσι τοῖς συνοδικοῖς καὶ οἰκουμενικοῖς ψηφισμασιν, ἄμαχον ἔχει τὴν ἰσχύον“. Migne, l. c. col. 725.

⁵ *ibid.* col. 725.

⁶ *ibid.* col. 728.

⁷ *ibid.* col. 729.

⁸ *ib.* col. 763.

τος μυσταγωγίας“¹. Прије свега Фотије указује на тај факт, да сам Син открива тајну исхођења Духа од Оца, говорећи: „Да Дух исходи од Оца, сам Син открива, а ти тражиш другог откривача, да те у то посвети, међутим тиме више изражаваш безбоштво и измишљаш, да Дух произлази од Сина“². Затим Фотије пита: „који је од светих и славних Отаца наших рекао, да Дух свети исходи од Сина?“³, међутим сви су васељенски сабори, почевши од другог, утврдили учење, да Дух Свети исходи од Оца³. Исхођење св. Духа и од Сина, Фотије одбацује и због тога, што би то означавало несавршенство и непотпуност исхођења Његова (св. Духа) од Оца, и што би то противурјечило апсолутном савршенству Бога Оца, међутим то неби ништа давало Божанству Духа⁴. Фотије не одриче, да су некоји оци, као Амвросије, Августин и Јероним говорили у својим дјелима о исхођењу св. Духа и од Сина, али уједно изражава сумњу, да су то заиста оригинална мјеста у њиховим дјелима (τοσοῦτου ρεῦσαντος χρόνου) и допушта да су усљед људске злобе искварена та мјеста⁵. По мишљењу Фотија, та су мјеста у дјелима споменутих отаца искварили (т. ј. интерполирали) духовборци (πνευματομάχοι), или су то они сами заиста и говорили због црквене економике (ἢ κατ'οἰκονομίαν εἰρήκασιν), као што је некад поступао и Василије Велики, да докаже божанство светог Духа, или су се као људи (ὡς ἄνθρωποι) удаљили од тачности у некојим питањима, што се догађало са многима између великих, као што су били Дионисије Александријски, Методије Патаренски, Пијериј (Πέριος), Памфилије, Теогност, Иринеј Лугдунски и његов ученик Иполит. Али некоја њихова мишљења не примамо, ма да им се у осталим стварима врло дивимо. Затим Фотије поткрепљује своје доказе и тиме, да су сви васељенски сабори, на којима су присуствовали и пред-

¹ Dr. J. Hergenröther, Photius, Patriarch von Constantinopel. III. Band. Regensburg 1869. s. 154—160.

² „Ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄξιος τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι μυσταγωγῆς καὶ οὐ τελειότην ἄλλον ἐπίζητεῖς, διὸς τελειότηση, μᾶλλον δὲ συντελειότηση τὴν ἀσέβειαν καὶ μυθολογεῖς τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι τοῦ Υἱοῦ“; ib. col. 280, 281.

³ „Τίς εἶπε τῶν ἱερῶν καὶ περιωνόμων Πατέρων ἡμῶν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι“; col. 284, 285.

⁴ „Τὸ Πνεῦμα τὸ ἢ ἐκπόρευσις ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς τελεία τελεία δὲ οὐ Θεὸς τέλειος ἐκ Θεοῦ τελείου, τί ποτ' ἂν ἢ ἐκ τοῦ Υἱοῦ συνεῖεν ἐγκη“; col. 312.

⁵ ibid. col. 352.

стојници Римске цркве, примили, утврдили православно учење о исхођењу св. Духа од Оца и одредили, да се реченој вјери не смије ништа ни додати ни избацили под пријетњом потпуног искључења из Цркве¹. Своју „мистагогију“ завршује Фотије ријечима: „Шта треба много говорити? Син и Владика открива, да Дух исходи од Оца, и велики Павле исто тако свједочи говорећи: „Али ако и ми, или анђеос с неба јави вам јеванђеље друкчије него што вам јависмо, проклет да буде!“. Тко ће да тражи другог учитеља, ако није јавно обезумио?“².

Интересантно је тврђење Фотија, да је божанствени (θεϊος) Григорије Двојеслов „римским језиком и словима“ учио, да Дух свети исходи једино од Оца³, док проф. Langen доказује, да се је Григорије придржавао обичне западне формуле „и од Сина“⁴. Ма да је Krumbacher, као што смо виђели, мало цјенио богословско-полемички рад патр. Фотија у питању о исхођењу св. Духа од Оца, ипак и он признаје, „да су Грци били у праву“⁵. — Читајући богословска дјела св. Фотија, у којима он говори о исхођењу св. Духа од Оца, пада у очи миран тон према Римској цркви и према римским папама на које он указује чак као на представнике и свједоке православног учења. Тај факт признаје и учени византинист Krumbacher⁶.

И други немачки научењак, богослов Kattenbusch, иначе противник византијске културе и њезиног духа, говорећи о патријарху Фотију, тврди, да учење Запада о Filioque, није

¹ „Τινὰς γὰρ αὐτῶν ῥήσις οὐκ ἀποδεχόμεθα, καὶ τοὶ τὰλλα σφόδρα θαυμάζοντες“, ib. col. 393.

² „Ἀλλὰ τί δεῖ πολλὰ λέγειν; ὁ Υἱὸς καὶ Θεοτόκος τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μυσταγωγεῖ καὶ ὁμέγας δὲ Παῦλος αὐτὸς ἀποφαίνεται λέγων: Κἀν ἡμεῖς ἡ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀναθεμα ἔστω. Τίς δὲ ἐπιζητεῖ διδάσκαλον ἄλλου, εἰμὴ προφανῶς μέμνηεν;“, ibid. col. 396.

³ ibid. col. 393.

⁴ Dr. J. Langen, Die Trinitarische Lehrdifferenz Bonn 1876. s. 106.

⁵ „Stellt man sich einmal auf den Standpunkt jener theologischen Kontroversisten, so muss man ja allerdings zugeben, dass die Griechen im Rechte waren“. — L. c. s. 973. sop. 1.

⁶ „Bemerkenswert ist es, dass Photios in dieser Schrift die römische Kirche nicht direkt angriff. Er rief darin sogar die Päpste bis zu seiner Zeit als Vertreter des unverfälschten Symbolums gegen Ambrosius, Hieronymus und Augustinus“. ib. s. 76.

било за њега само један бајаги предлог прекидања везе са Римом, већ се је заиста радило о фактичном религиозном саблазну у очима патр. Фотија¹. После реченог, тврђење Реггоне-а², да је патр. Фотије то питање потегао, да оправда своју „схизму“ и да се освети за осуду папи Николи I — јест инфекција „*impotenti furore*“! — Ми сматрамо за потребно свратити пажњу јоште на један израз св. патријарха Фотија, који он употребљује, када говори о исхођењу св. Духа од Оца — а то је: »ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς« т. ј. да Дух свети исходи „од *јединог* Оца“³. Таквог израза (буквално) ми не нађосмо код других св. Отаца Источне Цркве, али сличан томе термин употребљује св. Атанасије Велики и св. Јован Дамаскин. Св. Атанасије Велики у свом спису „*Sermo contra Latinos*“ — чију припадност св. Атанасију Migne без реалних доказа пориче — између осталог пише: „Први и једини (μόνος) узрок Сина и Духа јест Отац“⁴. Св. Јован Дамаскин у свом знаменитом дјелу „*De Fide Orthodoxa*“, говорећи о исхођењу св. Духа од Оца кроз Сина пише: „јер Отац је *једини* (μόνος), узрок“⁵. Знаменити руски богослов Болотов у класичним својим „Тезама о Filioque“ (Thesen über das „Filioque“)⁶ прави разлику између „догмата“ и „теологуменона“ и сматрајући садржином догмата „истину“ (das Wahre), а теологуменона „вјеројатност“ (das Wahrscheinliche)⁷ — он сматра споменути израз патријарха

¹ „Photius hat mit seiner Urgirung der Aenderung des Symbols durch das Abendland nicht eine Machination vom Zaune gebrochen: er hat den Thatbestand übertrieben, d. h. falsch oder irrig generalisirt; soweit derselbe zu Recht bestand, ist est für ihn jedoch kein blosser Vorwand gewesen für den Bruch, sondern hat es sich für ihn um ein wirkliches religiöses σκάνδαλον gehandelt“. — Lehrbuch der vergl. Confessionskunde I. Bd. s. 321.

² Demum sopitam fere hanc controversiam impotenti furore Photius excitavit, ut suum coonestaret schisma ulciscereturque damnationem a Nicolao I. contra se prolatam“. — Praelectiones Theologicae, edit. XXI. vol. IV. Ratisbonae 1854. p. 324.

³ Migne, s. g. t. 102. col. 396, 725 и 393. На последњем месту св. Фотије тврди, да је и св. Григорије Двојеслов учио, да Дух св. исходи од *јединог* Оца (ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου).

⁴ »Πρώτος αἰτιος καὶ μόνος ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος«. — Migne, s. g. t. 28. col. 829.

⁵ »Μόνος γὰρ αἰτιος ὁ Πατήρ«. — Migne, s. g. t. 94 col. 849.

⁶ Revue intern. de Théologie. Heft 24. 1898. s. 681—712.

⁷ „Der Inhalt des Dogmas ist das Wahre, der Inhalt des Theologumens nur das Wahrscheinliche“. ib. s. 682.

Фотија (ἐκκρόνου τοῦ Πατρὸς) теологуменом, а не догматом¹. Тврдећи то, Болотов у својој 7-ој тези пише, да тај израз патр. Фотија „не само нема санкције васељенског сабора, већ му чак недостаје и *онај* степен ауторитета, који припада једном богословском изразу, који би употребили Оци“². Тај аргуменат, да тај израз патр. Фотија није утврђен ни једним васељенским сабором — отпада, јер ни за живота патр. Фотија, ни после његове смрти до данас није ни било православног васељенског сабора. Што се пак тиче другог аргумента т. ј. да се тај термин не налази код других св. Отаца — морамо подсетити, да је ту исту мисао патр. Фотија, и ако не истим рјечима, исказао прије Фотија св. Атанасије Велики и св. Јован Дамаскин, — као што већ споменусмо — они свети Оци, које Православна Црква убраја међу највеће своје догматичаре и борце за православно учење у Христовој цркви. Зато ми сматрамо израз патр. Фотија »ἐκ κρόνου τοῦ Πατρὸς« не „теологуменоном“, већ „догматском истином“, и ако он није ушао у символ вјере, јер нијесу *све* догматске истине ушле у символ вјере — а то није ни прјекно потребно. Ни учење Римске цркве о непогрешивости римског епископа Православна црква није ни на једном васељенском сабору осудила, нити је какову осуду унијела у своје саборне установе, па ипак ни један православни хришћанин *неможе* тај римски догмат примити, а да се не одрекне од православне вјере и православних догмата. Према томе и у вези са тиме 26-та теза Болотова: „Es ist nicht die Frage des Filioque, welche die Trennung der Kirche verursacht hat“³, јесте истина *историјска, али не догматска*.

¹ Ibid. s. 708. „Dieser Satz ist aber nur ein Theologumenon, und kein Dogma“.

² Ibid.

³ Ibid. s. 712.